

Amint a hegyről lefelé megyünk, visszatekintünk a félelmes, magas sziklatömegre. Nem csodálkozunk azon, hogy az odavaló babonás és ostoba nép hátborzongató meséket talált ki barlangban lakó szellemekről, hegyen lakó óriásokról, repülő csontvázakról. Nemcsak a ködös északon, de ott lent is keletkeznek képzeletszülte történetek. Ezek azonban már kevésbé érdekelnek bennünket. Megelégszünk azzal, amit az öreg hegy mint valóságot nyújtott nekünk. Még egyszer visszanezünk és elbúcsúzunk tőle.

A MAGYAR KÖSZÁLI-KECSKÉRŐL.

Válasz Szalay A. Béla »A Természet« november havi számában megjelent közleményére

Írta: **Maderspach Viktor.**

Mindenekelőtt Szalay A. Béla fent említett cikkében hozzám intézett kérdéseire igyekszem mennél részletesebben válaszolni. Ennek az írói kötelességemnek teljesítésénél az az elgondolás vezet, hogy Szalay személyesen óhajtja azt a barlangot felkutatni, amelyre újból rátalálnom nem sikerült. Erre a feltevésre közleményének tartalma és kérdéseinek tárgya mindenesetre feljogosít.

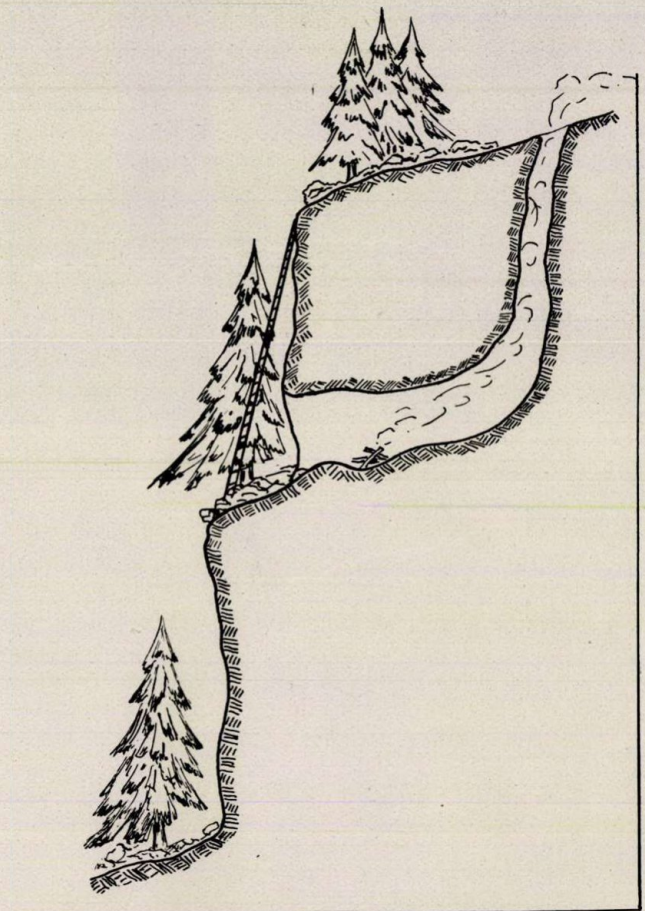
A hunyadmegyei Kimpulüneág községben ma is bizonyára sokan meg tudják mutatni azt a *Kimpusirului* nevű erdei rétét, amelynek északi mesgyéjét meredek mészkősziklafalak alkotják. E falak tövében volt annak a barlangnak a nyílása, amelyben vadászati kirándulások alkalmával tanyázni szoktam. Az említett faluban egy odairányuló kutatócsapat megszervezésénél a legalkalmasabb vezetők a következők volnának: *Sztáncs Juon Gorlopán*, *Mozsotka Juon lui Petru* és *Hamz Juon Forgács*. Sokkal inkább ajánlom azonban *Bancsilla Gyorgye lui Gavril* és *Martin Juon*, iszkronyi lakosokat, akik annakidején vadőreim voltak és a helyi viszonyokat sokkal jobban ismerik. Ez utóbbiak azt a gyalogösvényt is meg tudják mutatni, amelyet 1908-ban olasz erdőmunkásaimmal építtettem. Ez a gyalogút a Rimpusirului barlang bejáratától kiindulva, a *Csokányele* nevű gerincen fölfelé, a fenyőerdő felső széléig vezet. A lapunk augusztusi számában megjelent cikkemben említett zergebakot a mellett az ösvény mellett, a legmagasabb helyen nőtt fenyőfára akasztottam. Ezen fölül már csak gyalogfenyő tenyészik. A szóbanforgó ibex-szarvakra 1910 szeptember hó első napjaiban találtam rá. Annak a havasnak a neve, ahonnan az engem útbaigazító kutyaugatás hallatszott: *Oszlia*. Az emlékezetem alapján készült és olvasóinknak most bemutatott rajz mutatja a leghívebben a hiába kutatott barlang fekvését. Azt hiszem, hogy nem tévedek, midőn a barlanglakóról feltételezem, hogy lakásának bejáratát csak létra segítségével tudta megközelíteni.

Nem akarom azonban az alkalmat elmulasztani, hogy *Éhik Gyula dr.*, valamint Szalay A. Béla e tárgyra vonatkozó egyéb megjegyzéseihez is hozzászóljak. Be kell vallanom, hogy Szalay cikkének elolvasása után az e tárgyról alkotott saját véleményemet, amelyet az ezt az eszmecserét megindító közleményemben kifejtettem némileg felülvizsgáltam.

Éhik dr. a Jámbor által, valamint általam közzétett adatok alapján arra következtet, hogy az ibex a Retyezáton még a XIX. században is élt. Ezt egyáltalán nem hihetem. *Buda Ádám*, *Buda Károly*, *Tornya Gyula*, édesatyám és retyezáti más vadászok, akik már a múlt század közepén gyűjtöttek erre a kérdésre vonatkozó tapasztalatokat, illetve adatokat, sohasem említették a köszáli-kecskét bármiféle vonatkozásban. De tudtommal *Nándra Abi*, aki a Retyezátnak az 1848 előtti időben a leghíresebb vadásza volt, sem beszélt soha a köszáli-kecskéről. *Buda Ádám*, akivel annakidején erről a kérdéstről néha beszélgettem, erről nekem mindenesetre szólt volna.

Az 1910-ben a barlangban talált szarvakat a két legvénebb oláh puskásnak is megmutattam. Ezeknek a puskásoknak erdélyi oláh falusi fogalmak szerint — annak ellenére, hogy sohasem utaztak vasúton — az volt a híriük, hogy világlátott emberek. Mint juhászok, bejárták a Balkán nagy részét és törökül is tudtak. Ezek kijelentették, hogy ilyen kecskék a mi havasainkon sohasem éltek. Ellenben a Dobrudzsában és Törökországban több helyen láttak ilyen trofeákat, de azok napkeletről, a tengerentúli havasokról származtak, vagyis nagyon valószínű, hogy kaukázusi ibex-szarvakat láttak.

Az a terület, ahol azokat a bizonyos szarvakat találtam, valamikor a tizmánai kolostor tulajdona volt. Az ott lakó szerzetesek görögök voltak. A kolostor, illetve szerzetesrend kötelékébe azonban mindig olyan remeték is tartoztak, akik a legelhagyatottabb vadonban, nehezen felkutatható barlangokban éltek. Egy ilyen remetét magam is ismertem, aki a *Szurduk*-szoros sziklái között állítólag negyven évig tengette életét. Azért lehetségesnek tartom, hogy abban a barlangban, amelybe akaratlanul bekerültem s amelyre ismét rátalálnom

Keresztmetszete annak a barlangnak és környékének, amelyben Maderspach Viktor köszáli-kecskeszarvakat talált. Maderspach vázlata alapján rajzolta Szombath László.

nem sikerült, szintén ilyen remete élt, aki zárdafőnökétől messze földről származó ibex-szarvakat kapott, hogy azokból kanalakat és talán még egyéb apró használati tárgyakat faragjon. Ezért leletemből nem mernék százszázalékos biztonsággal arra következtetni, hogy azok az ibex-szarvak olyan állatok a fejét ékesítették, amely a Retyezáton élt.

A Jámor-féle, 1905 évbéli leletről nekem is van tudomásom. Amint azokról a szarvakról hallottam, azonnal felkerestem Grósz Hermann Petrosényben, de elkéstem. Valaki a szarvakat már megvette volt. Hogy azok honnan származ-

AMIT MÉG NEM TUDTAM.

Írta: Laczó Viktor dr.

tak, arról »Grósz bácsi« nem tudott semmiféle felvilágosítást adni. Egy oláh paraszt hozta és adta el neki két koronáért. A vevőről sem tudott egyebet mondani, mint hogy szakállas úriember volt, aki semmit sem tudott magyarul és németül is csak igen rosszul beszélt. Igen valószínűnek tartom, hogy a vevő *Mr. Damford* volt. Ez az angol vadász és gyűjtő évekig lakott a Hátszeg melletti, *Poklisa* nevű faluban, ahonnan a Retyezát- és Páreng-hegységbe vadászati és természet-tudományos kutatások céljából rendezett kirándulásokat. A »British Muzeum« részére gyűjtött, és az utolsó időben főképpen a különböző egérfajokat tanulmányozta. Tőle hallottam, hogy a Déli-Kárpátokban több, mint százötven különböző válfajt fedezett fel és írt le. Lehetségesnek tartom, hogy *Mr. Damford* értekezéseiben ezekről az ibex-szarvokról is megemlékezett.

Ha a kőszáli-kecske a Déli-Kárpátokban valamikor egyáltalán létezett, vajjon mi okozhatta teljes és nyomtalan eltűnését?

Ha valamely állatfaj pusztulásáról van szó, többnyire teljes joggal az embert teszik érte felelőssé. Az ibex esetében ez a vád azonban alaptalan volna. A Déli-Kárpátok még rövid idővel ezelőtt annyira lakatlanok és elhagyatottak voltak, hogy a kipusztulásnak efféle okát a valószínűségek sorából egész nyugodtan ki lehet kapcsolni.

Ennek a kérdésnek vizsgálódásánál Erdély déli tájain azonban esetleg két olyan tényezővel kell számolnunk, amely különösen a kérődzők életét időnként igen nagyon veszélyezteteti.

A kolumbácsi-légy — egy borlégy nagyságú és alakú rovar — némely esztendőben Orsova felől olyan tömegesen vonul kelet felé, hogy rajai nagy felhőket alkotva, a napot elsötétítik. Ezek a rajok mind a házi-, mind a vadállatok életét rendkívül veszélyeztetik. Utóbbiak a legnagyobb sietéssel a havastetők csúcsaira igyekeznek menekülni, mert a füstön kívül a szél nyújtja a legjobb védelmet a kolumbácsi légy halálos csípései ellen. E csípésekkel szemben az őzet tartják a legérzékenyebbnak. A háziállatok között viszont leginkább a kecske az, amelynek élete a csípések folytán kockán forog, s amelyet az efféle veszélytől alig lehet megóvni. Már kevés csípés aránytalanul nagy daganatokat okoz és ennek következménye rendszeren a megtámadott állat elhullása. Azért lehetségesnek tartom, hogy a kecskék családjához tartozó ibex is egy-egy ilyen kolumbácsi-légyjárásnak esett áldozatul, míg a kevésbé érzékeny többi kérődző annak ellenállt.

A másik pusztító vész, amelynek különösen a juhok és kecskék esnek áldozatul, a métely. Hogy a kőszáli-kecskét esetleg ez irtotta ki, azt ugyancsak lehetségesnek tartom, bár a kipusztulásnak ez az oka kevésbé valószínű, mint a kolumbácsi-légy okozta veszedelmes alpuló feltevés. A métely ugyanis jelenleg csak a völgyek mentén elterülő mocsaras réteken fordul elő, de fertőzőképessége olyan erős és szembetűnő, hogy néhány percnyi letelezés után egyetlen juh vagy kecske sem kerül el a sorsát. Lehetséges, hogy a havasi rétek is valamikor e betegség csíráival voltak megfertőzve.

A kőszáli-kecske kérdését mindaddig semmi esetre sem lehet véglegesen eldöntöttnek tekinteni, amíg valaki megfelelő helyen nem talál olyan csontokat, amelyekről biztosan lehet tudni, hogy nem mint nevezetes trofeák lettek oda-szállítva. Koponyát, vagy lábszárcsontot semmi esetre sem hoztak a Kaukázusból a Retyezát vidékére. Ilyen maradványokat talán leginkább régi vadászterületemen lehetne találni, ahol azon a nyomaveszett és nehezen felkutatható barlangon kívül még számos más, könnyen megtalálható szikla-üreg van. Ha *Szalay* odafáradna, talán jelentősebb eredményt érne el a *Pesterea Zejkului* nevű barlangban, amely — amint neve is mutatja — valamikor régen egy *Zejku* nevű vadásznak szolgált tanyául. A füsttől megbarnult előcsarnokban végzett ásatások valószínűleg igen érdekes leleteket eredményeznének.

Az is nemtudás, ha az ember valamit rosszul tud. Sőt azt lehet mondani, hogy a téves ismeret rosszabb az ismeret hiányánál. Ezt a tudás fokmérőjén zérussal lehet jelezni, de a tévedés ezen alul, a minuszok között van. Sokszor járok a Városmajor nyilvános díszkertjén keresztül, amikor kora reggel a hivatalba sietek. Az év minden szakában észre lehet ott venni valami érdekeset vagy szépet. Persze szomorút is. Hányszor elgondolkoztam már tavasszal azokon a barbárokon, akik a cementúton a napfénynek örvendő arany-bábrabló-bogarakat, szerény földigilisztákat sorban eltapossák. Kérdem magamtól, vajjon képesek volnának-e ezek a vademerek bombát dobni Budapest valamelyik gyönyörű épületébe, például az országházba. Valószínűleg nem. Mert hát az országház olyan szép és különösen olyan nagy épület. Pedig mennyivel szebb az arany-bábrabló vagy a földigiliszta teste! De persze kicsi az országházhoz képest. És ez az! A korlátolt agyú embernek az anyagi nagyság még mond valamit, de a nagytű-üveggel megcsodálható, szabadszemmel kicsinyeknek látott csodás szervezetek iránt még akkor sincs érzéke, amikor ezerszer hallja, hogy azok még az ő sötét kis életébe is hasznót hoznak. Szegény bábrablók, szegény giliszták! A giliszták langyos tavaszi, nyári, őszi esők után kibújnak földi folyosóikból és a nedves talajon hosszú vonalakat járnak be, hogy az áldott napfényt ők is élvezzék és párra vágó meleg szívükkal ők is egymásra találjanak! Hát itt van a tévedés. A *giesseni* egyetem állattani intézetében és a *lunzi* élettani állomáson végzett kutatások teljesen sötét fátyolt vetnek erre a derűs képre. A beszívárgott esővíz a talajban könnyen elveszti a benne feloldott oxigént és behatolva a földigiliszta járataiba, elzárja tőle a levegőt és megfullasztással fenyegeti. A giliszta tehát a halálveszedelemtől menekül, amikor a föld felszínére jön. De csöbörből vödörbe kerül. A napfényt csak igen rövid ideig viseli el és okvetlenül belepusztul a szépséges ragyogásba. És hiába szedtem fel néhány gilisztát, amikor senki sem látta ezt a bolondságomat. Hiába dobtam őket a gyepra. Odajöttek a feketerigók és minden háláadás nélkül felfalták őket. Nem jó a földigilisztának napfényre jönni!

*

Hogy a mohák micsoda liliputi kis erdők, bizonyára mindannyian láttuk. Sehol a földön nincsenek olyan bájos rejtőhelyek, mint a mohák levélkéi között. A korallok is nagyon szépek, de mennyire merevek a finom mohákhoz képest! Már ami a szaporodásukat illeti, ehhez a kérdéshez nagyon sötét emlékeink fűződnek egykori gimnáziumi életünkéből. Arra hívták fel akkor figyelmünket, hogy a mohát bizonyos időkben oldalról kell nézni s akkor észrevesszük benne azokat a szőröcskéket, amelyek hasonlóak a hölgyeink ezüstróka prémjéből kikandikáló fehér szőrökhöz, csak hogy mindegyiken egy-egy tokocska ágaskodik. Ezek a tokocskák telve vannak spórákkal. És most következnek a sötét emlékek! A spórát a tokocska kiszórja, a szél elviszi. A spórából a neki alkalmas talajon előbb az úgynevezett előtelep bújik ki. Ezen az előtelepen van egy hím-rész s ezt *antheridium*-nak és van egy nő-rész s ezt *archegonium*-nak nevezik. Jó Csikász Villibáld tanárom mennyire örülne, ha látná, hogy én ezekről írok! A hím-részben spermatozoidok teremnek s amikor megérték, szépen kivonulnak. De most esővízre vagy harmatra van szükségük, mert csak úszni tudnak és úszva kell a nő-részben várakozó nősejtet megkeresniök. Amikor a kettő sok viszontagság után végre egyesült, rövid idő múlva kinő a fiatal mohalevélke és követi szülője példáját. Ezt így tanultuk